

I

Творба презента у школским уџбеницима и за основну, и за средњу школу без обзира да ли је ријеч о уџбеницима из Београда, Подгорице, Сарајева или Загреба је објашњена на неколико начина па је то и основни разлог за писање овог рада. Наиме, поред различитог одређивања презентске основе у овим граматикама се сљедствено томе наводе и различити лични наставци за творбу презента и то врло често код ученика, а и код једног дијела наставника изазива конфузију и несигурност. Та конфузија нарочито долази до изражаја у рјешењима тестова за пријемне испите и у рјешењима задатака на такмичењима ученика.

Циљ овог рада је, дакле, да сагледа сва тумачења творбе презента у школским уџбеницима и да утврди шта је у тим тумачењима заједничко, а шта различито, као и које би тумачење било најприхватљивије за школску интерпретацију.

II

У београдским уџбеницима за основну школу¹ у задњих пола вијека тумачење творбе презента је скоро идентично. У Алексић-Станићевој **Граматици српскохрватског језика за 6. разред осмогодишње школе** каже се: „Запажамо да је лични наставак за 1.л. јед. –*м*, за друго л. јед. –*ш*, за прво л. множине –*мо*, а за друго л. множине –*те*. И сви други глаголи имају за 2. л. јед. и 1. и 2. л. множ. ове наставке (-*ш*, -*мо*, -*те*). За 1. л. јед. лични наставак је –*м*, сем за глаголе *хтети* и *моћи*, од којих 1. л. јед. презента гласи *хоћу* и *могу*. Треће л. јед. код једних глагола завршава се на –*е*, код других на –*а*, а код трећих на –*и* (он тресе, он чита, он носи), а 3. л. множ. на: *у*, *ју*, или *е* (Они тресу, Они читају, Они носе).

(...) Основа презента добива се кад се од 2. л. јед. одбије лични наставак –*ш*: тесе-ш, тоне-ш, чита-ш, носи-ш.”², а код истих аутора у **уџбенику за 7. разред** стоји: „запажамо да се 1. лице јед. свршава на –*м* (седи-м), 2. лице јед. на –*ш* (седи-ш), 1. лице множине на –*мо* (седи-мо), 2. лице множине на –*те* (седи-те). То су лични наставци. И сви други глаголи имају за ова лица те личне наставке сем глагола *хтети* и *моћи*, од којих 1. л. јед. садашњег времена гласи *хоћу* и *могу*.

Треће л. јед. садашњег времена код неких глагола завршава се на *и* (седи, носи, држи итд.), код других на *а* (пева, гледа, чита итд.), а код трећих на *е* (тресе, уме, тоне, чује итд.).

Треће лице множине садашњег времена завршава се на *у* (њишу се, тресу, тону, чују итд.) , *ју* (умеју, читају, итд.) или *е* (цеде се, пламте, носе, виде, држе итд.).

Рекли смо да је наставак за 2. л. јед. садашњег времена *ш* (седи-ш). Кад се тај наставак (*ш* одбије од 2. л. јед. добива се *основа садашњег времена* (презентска основа).”³

Алексић-Станићеве уџбенике у основној школи у Србији замијенили су уџбеници Милије Николића, а касније Милије и Мирјане Николић.

У уџбенику Милије Николића стоји: „Део глагола који се у презенту не мења јесте **презентска основа**. Презентска основа се добија кад се од 2. л. једнине презента одбије наставак –*ш*. Од глагола *носити*, *трести*, *љуљати* презентска основа је *носи*, *тресе*, *љуља*; добијена је од *носи(ш)*, *тресе(ш)*, *љуља(ш)*.

* Рад је објављен у часопису НАСТАВА бр. 4/2005.

¹ Алексић-Станић и М.Николић

² Алексић-Станић, Граматика српскохрватског језика за 6. разред осмогодишње школе, Београд, 1957. 95

³ Алексић/Станић, Граматика српскохрватског језика за 7. разред осмогодишње школе, Београд, 1957, 41, 42

Презент се гради кад се на презентску основу додају лични наставци за презент.”⁴, а изнад тога пише: „Облици презента имају личне наставке у једнини: за 1. лице –м, за 2.- ш, а 3. л. нема наставака. У множини су наставци: за 1. л. –мо, за 2. –те, а за 3. л. –е, –у, –ју.”⁵

Овакво објашњење са незнатним стилским варијацијама је задржано и у каснијим уџбеницима Милије и Мирјане Николић, а они су у употреби и данас.

У средњошколским граматицама штампаним у Београду осим детаљнијег приступа и објашњење је нешто другачије.

У уџбенику М. Стевановића *Грамматика српскохрватског језика за више разреде гимназије*, који је у Србији у употреби од 1956.године, а у Црној Гори од 1962. године, као и у његовом универзитетском уџбенику *Савремени српскохрватски језик* стоји: „Кад се од 1.л. мн. презента одбије лични наставак –мо, добијемо презентску основу носи-“⁶, а мало даље каже: „основу презента свагда је лако одредити одбијањем личног наставка од облика 1. л. мн, или од било ког облика презента који има лични наставак.”⁷

Говорећи о грађењу простих глаголских облика Стевановић каже: „Презент се гради додавањем личних наставака на основу презента. А лични наставци су за 1. л. ј. –м, за 2. л. ј. –ш, за 1. л. мн. –мо, за 2. л. мн. –те; и ови су наставци исти код глагола свих врста промене; 3. л. једнине нема никаквог наставка, већ је једнако с основом презента; а завршетак 3. л. мн. садржи у себи лични наставак и наставак за основу презента. Тај завршетак овог облика је двојак.

Глаголи чија се основа презента завршава самогласником *и* (глаголи **VII** и **VIII** врсте) у 3. л. мн. завршавају се самогласником *е*.

Сви остали глаголи (**I –VI** врста) у 3. л. мн. се завршавају самогласником *у*.

Изузетно 1. л. једнине глагола *моћи* и *хтети* нема личног наставка –м, већ се овај облик завршава самогласником *у*: *могу* и *хоћу*. Тако исто, нешто ређе се говори и *вељу*, поред чешћег *велим*. А сва три ова глагола имају и других неправилности у грађењу облика.”⁸

Стевановићеву Граматику у средњим школама у Србији замјењују Симићеве уџбеници **Наш језик и ми** (касније прерађено као **Српска граматика**), а ове Симићеве уџбенике је замијенила **Грамматика српског (раније српскохрватског) језика** Живојина Станојчића и Љубомира Поповића.

У Станојчић-Поповићевој Граматици се каже: „Презентска основа издваја се код глагола тако што се у 1. лицу множине **п р е з е н т а** одбије лични наставак –мо: носи –(-мо), ради –(-мо), чита –(-мо), чује –(-мо), плете –(-мо), дође –(-мо)”⁹, а нешто касније: „а) Од презентске основе граде се: 1. **п р е з е н т**, додавањем само личних наставака на ту основу

јед.	1. -м	множ.	1. -мо		
	2. -ш		2. -те		
	3. -Ø		3. -у	-ју	-е
		I-IV	V	VI-VIII	
		врсте	врста	врсте.” ¹⁰	

Потпуно другачији приступ одређивању презентске основе и творби презента има Радоје Симић у **Српској граматици –фонологија и морфологија**. Симић Каже : „Презентска основа најјасније се

⁴ Милија Николић, Моћ говора, граматика српскохрватског језика за 5. разред основне школе, Београд, 1978. 112

⁵ Исто, 112

⁶ М. Стевановић, Грамматика српскохрватског језика за више разреде гимназије, Цетиње, 1966., 185

⁷ Исто, 186

⁸ Исто, 194, 195

⁹ Живојин Станојчић-Љубомир Поповић, Грамматика српског језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, Београд, 1992.г. стр. 101

¹⁰ Исто, 107

распознаје у трећем лицу *множине презента*, и добија се одстрањивањем наставка –у или –е¹¹, а нешто касније се објашњава и творба презента и то на следећи начин:

„а) *Презент*

Гради се тројаким наставцима.

1) Први начин показатеља на примеру глагола *полити*:

	Једнина	Множина
1.л.	<i>полиј-ем</i>	<i>полиј-емо</i>
2.л.	<i>полиј-еш</i>	<i>полиј-ете</i>
3.л.	<i>полиј-е</i>	<i>полиј-у</i>

2) Други скуп наставака видећемо у облицима нпр. глагола *имати*:

	Једнина	Множина
1.л.	<i>има-м</i>	<i>има-мо</i>
2.л.	<i>има-ш</i>	<i>има-те</i>
3.л.	<i>има</i>	<i>има-ју</i>

3) Трећи начин творбе презента размотрићемо на примеру глагола *косити*:

	Једнина	Множина
1.л.	<i>кос-им</i>	<i>кос-имо</i>
2.л.	<i>кос-иш</i>	<i>кос-ите</i>
3.л.	<i>кос-и</i>	<i>кос-е</i> ¹²

Овдје ћемо навести како се презентска основа издваја и како се објашњава творба презента у још једном приручнику који је у задњој деценији 20. в. постао врло популаран и у Србији, и у Црној Гори, а присутан је и у Републици Српској. Ријеч је о **Краткој прегледној граматици српског језика Б. Остојића** у којој стоји: „Презентска основа настаје одбијањем наставка –мо у 1. л. множине презента: носи-мо, тресе-мо, пише-мо, оре-мо и тд.”¹³, а о творби презента вели: „Презент се гради додавањем личних наставака на ту основу: 1.л. –м, 2.л. –ш, 3.л. *Ø*; 1.л. –мо, 2.л. –те, 3.л. –у, –ју, –е.”¹⁴

У својој и у педагошкој пракси дуго примјењиваној и тада врло референтној **Граматици српскохрватског језика за VII разред осмогодишње школе** др Јован Вуковић вели: „Презентску основу можемо лако наћи: она остаје кад одбијемо у првом лицу једнине наставак –м: пише-м, тресе-м и сл.”¹⁵.

О творби презента Вуковић у овој граматици не говори посебно, али наводи личне наставке за презент давањем одговора на питања: „–Који су у презенту наставци за лице? (–м,–ш,–мо,–те). –Које лице презента нема наставак за лице? (–Треће лице једнине). –У ком лицу немамо сачуван онај непромјењиви дио, да би се могао одвојити од наставка за лице? (–У трећем лицу множине).”¹⁶

Вуковић овдје очигледно подразумијева и раније стечена ученичка знања у шестом разреду ОШ, а у уџбенику за шести разред чији је аутор Миливоје Миновић стоји: „Презент се твори кад се на

¹¹ Радоје Симић, Српска граматика за средње школе – фонологија и морфологија, Београд, 1996., стр. 169

¹² Исто, 179

¹³ Бранислав Остојић, Кратка прегледна граматика српског језика, Никшић, 1997. стр.92

¹⁴ Исто, 94

¹⁵ др Јован Вуковић, Граматика српскохрватског језика за VII разред осмогодишње школе, Сарајево. 1958.г., стр.14

¹⁶ Исто, 13

посебну основу глагола, која се зове **п р е з е н т с к а** основа, додају наставци за поједна лица (лични наставци).

Једнина	Множина
1.л. _____-м	_____ -мо
2.л. _____и	_____ -те
3.л. _____	_____ -ју, -у, --е

У 3.л. множине имамо завршетак –у, -ју, или –е.

(...) Глаголи *моћи* и *хтјети* у 1. л. једнине гласе: *могу* и *хоћу*.¹⁷

Вуковићеве граматике су у БиХ замијенили Миновић-Ајановићеви уџбеници и у VII и VIII разреду ОШ, а у средњој школи уџбеник истих аутора Стевановићеву Граматику.

У средњошколском Миновић-Ајановићевом уџбенику **Српскохрватски/ хрватскосрпски језик** о језичким појавама о којим говоримо пише: „Презентску основу одређујемо тако што од облика презенте за 1. лице једнине одбијемо наставак –м (*набере -м, чује-м, вуче-м* итд.)”¹⁸ а нешто даље пише: „Није тешко закључити да је презент прост глаголски облик и да се твори тако што се на презентску основу додају лични наставци. -м, -и, -мо, -те. Облик 3. лица једнине нема посебног наставка, једнак је основи. У 3. лицу множине имамо завршне самогласнике –у или –е који у себи садрже лични наставак и завршни самогласник презентске основе.”¹⁹

Група сарајевских универзитетских професора у свом средњошколском уџбенику **Наш језик за други разред средњег усмјереног образовања** експлицитно не говоре о презентској основи, мада је њено имплицитно одређење јасно, него говоре само о творби презенте и то на сљедећи начин: „- Уочавамо да се презент твори т р о ј а к и м наставцима додавањем на презентску основу.

Једнина	Множина
а) 1.л. -м	б) -им ц) –ем а) –мо б) –имо ц) –емо
2.л. -и -иш -иш	-те -ите -ете
3.л. -Ø -и -е	-ју -е -у ²⁰

Презент, по тренутно важећим наставним програмима у Републици Српској се учи у шестом разреду деветогодишње школе (бивши пети разред осмогодишње школе) и у РС га прати уџбеник **Српски језик и култура изражавања** чији су аутори др Милош Ковачевић и др Бранко Савић. Водећи аутор је написао граматички дио уџбеника, а Савић је написао дио који се односи на културу изражавања.

О творби презенте и презентској основи у овом уџбенику се каже: „Да бисмо знали како се гради презент, морамо знати како се добија *презентска основа, тј. онај непромјенљиви, исти дио презенте у свим лицима једнине и множине.*

Презент се твори (гради) тако што се на презентску основу додају презентски наставци за поједина лица. **Презентска основа** добија се кад се у трећем лицу множине презенте одбије презентски наставак –е, -у или –ју (јер само та три наставка могу бити наставци трећег лица множине презенте).

¹⁷ Миливоје Миновић, Наш језик, уџбеник српскохрватског језика за VI разред основне школе, Сарајево, 1963., стр. 43. (Истоветно тумачење и скоро истоветан текст се налази и у ранијем Миновићевом уџбенику под насловом Граматика српскохрватског језика за VI разред основне школе, Сарајево, 1959. стр.101.)

¹⁸ Др М. Миновић-М. Ајановић, Српскохрватски/ хрватскосрпски језик (14. издање), Сарајево, 1989. стр.156.

¹⁹ Исто, 158

²⁰ др Јосип Баотић-др Милош Ковачевић-др Милош Окука-др Чедомир Ребић, Наш језик- уџбеник српскохрватског/хрватскосрпског језика за 2. разред средњег усмјереног образовања, Сарајево, 1989.г. стр.59

Од тога који је наставак употребљен у трећем лицу множине презента зависи какви ће бити наставци у осталим лицима. Провјери то упоређујући промјену глагола *молити*, *вјеровати* и *читати*:

	Једнина	Множина
<i>молити</i>	1. мол- им	мол- имо
	2. мол- иш	мол- ите
	3. мол- и	мол- е
<i>вјеровати</i>	1. вјеруј- ем	вјеруј- емо
	2. вјеруј- еш	вјеруј- ете
	3. вјеруј- е	вјеруј- у
<i>читати</i>	1. чита- м	чита- мо
	2. чита- ш	чита- те
	3. чита	чита- ју

Као што се види, презент се твори са *три врсте наставака*:

- ако је наставак трећег лица множине –**ју**, онда су остали наставци –**м, -ш, -, -мо** и –**те** (код ових глагола треће лице једнине нема наставак, него је облик трећег лица подударан облику презентске основе);
- ако је наставак трећег лица множине –**у**, остали презентски наставци су –**ем, -еш, -е, -емо** и –**ете**.
- Ако је наставак трећег лица множине –**е**, остали презентски наставци су –**им, -иш, -и, -имо** и –**ите**.²¹

Што се загребачких уџбеника тиче, они се углавном наслањају, бар кад је о творби презента ријеч, на Маретића. Како су нам у овом часу недоступни загребачки уџбеници за основну школу њих нећемо ни цитирати, него ћемо овај проблем посматрати у два најрепрезентативнија загребачка уџбеника за средњу школу, а то су Брабец-Храсте-Живковићева **ГраMATика за средњу школу** и најновији Силићев уџбеник за други разред гимназије.

Брабец-Храсте-Живковић у њиховом дуго употребљаваном и тада веома референтном уџбенику не говоре о презентској основи, али се јасно по наставцима за творбу презента види да је узимају из трећег лица множине. А о презентским наставцима се говори у § 177. Гдје стоји: „У презенту глаголи могу имати ове завршетке:

1. –**ем, -еш, -е, -емо, -ете, -у**;
2. –**јем, -јеш, -је, -јемо, -јете, -ју**;
3. –**ам, -аш, -а, -амо, -ате, -ају**
4. –**им, -иш, -и, -имо, -ите, -е**

Два глагола у књижевном језику у 1. лицу једнине презента имају наставак –**у**: *хоћу* и *могу*, а у народном говору и *вићу* и *вељу* поред *видим* и *велим*.²²

Иако је овај модел творбе презента до недавно био најчешћи у школским грамаТИкама у Загребу аутор најновијег уџбеника за други разред гимназије **Морфологија хрватскога језика** Јосип Силић по први пут у србистици и сербокroatистици у школским уџбеницима творбу презента објашњава вршећи детаљну морфемску анализу и поредећи инфинитивну и презентску основу.²³ Ово Силићево

²¹ Милош Ковачевић-Бранко Савић, Српски језик и култура изражавања за 6. разред основне школе, Српско Сарајево, 2003.г. стр.106 и 107 (Исто и у ранијем уџбенику за пети разред осмогодишње школе)

²² Брабец-Храсте-Живковић, ГрамаТИка хрватско-српскога језика, Загреб, 1966.г., стр. 117

²³ Јосип Силић, Морфологија хрватскога језика, уџбеник за 2. разред гимназије, Загреб, 1995.г., стр.40.

објашњење нећемо наводити из разлога што је у школским уџбеницима усамљено и за школски узраст компликовано.

III

Из напријед наведених тумачења може се јасно видјети да се творба презента и издвајање презентске основе у школским граматицима тумачи на неколико начина.

- Стевановић, Остојић и Станојчић презентску основу узимају из првог лица множине презента одбијањем наставка *-мо*, па на ту основу додају личне наставке за презент *-м, -ш, -ѓ, -мо, те* и *-е, -у, -ју*, с тим што завршетке 3. л. множине за нијансу различито посматрају.
- Јован Вуковић и Миливоје Миновић презентску основу издвајају из првог лица једнине презента одбијањем наставка *-м* и додавањем личних наставака за презент *-м, -ш, -мо, -те*, а за треће лице множине презента кажу да није наставак него завршетак.
- Алексић-Станић и М. Николић презентску основу издвајају из другог лица једнине одбијањем наставка *-ш* и додавањем личних наставака за презент *-м, -ш, -,мо, -те, -е, -у, -ју*.
- М. Ковачевић, Р. Симић и група сарајевских аутора презентску основу узимају из трећег лица множине одбијањем презентских наставака *-е, -у, -ју* и на ту основу додају тројаке наставке зависно од облика наставка у трећем лицу једнине презента.
- Брабец-Храсте и Живковић презентску основу узимају из трећег лица множине, али је та основа нешто другачија код глагола типа *читати* од основе коју узимају Ковачевић, Симић и сарајевски аутори. Наиме, Брабец-Храсте и Живковић имају четири групе личних наставака за презент.
- Јосип Силић творбу презента и презентску основу објашњава поменутом морфемском анализом и односом инфинитивне и презентске основе.

IV

Узимајући у обзир разлоге са почетка овога текста, а водећи рачуна и о узрасту ученика и о једноставности и јасности објашњења, као и о захтјевима савремене методике наставе и избјегавајући било какве непотребне дилеме или ограничења у тумачењу слободни смо тврдити да је за методичку школску праксу у основним и средњим школама најприхватљивије да се презентска основа узима из трећег лица множине презента (Ковачевић, Симић, група сарајевских аутора), а да се сљедствено томе творба презента објашњава додавањем тројаких личних наставака за презент на ту основу. Тиме би се отклониле све дилеме и неправедна вредновања ученичких тестова на пријемним испитима или на такмичењима ученика.